

МІСЦЕ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

A PLACE AND FEATURES OF ECONOMIC COURTS ARE IN JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

Рунова В.В.,

*здобувач кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету*

У статті зроблено спробу розглянути судову систему України і визначити місце господарських судів у цій системі. Визначено особливості, які відрізняють спеціалізовані суди від інших судів. Встановлено основні завдання господарських судів. Визначено місце господарських судів у судовій системі України.

Ключові слова: суд, судова система, господарський суд, судова влада, спеціалізовані суди.

В статье сделана попытка рассмотреть судебную систему Украины и определить место хозяйственных судов в этой системе. Определены особенности, которые отличают специализированные суды от других судов. Установлены основные задачи хозяйственных судов. Определено место хозяйственных судов в судебной системе Украины.

Ключевые слова: суд, судебная система, суд, судебная власть, специализированные суды.

The article attempts to examine Ukraine's judiciary and courts determine the place of business in the system. The features that distinguish specialized courts on other courts. The basic task of economic courts. The place of commercial courts in the judicial system of Ukraine.

Key words: court, judicial system, Commercial Court, judiciary, specialized courts.

Актуальність теми. Конституція України, що проголосила основні демократичні цінності підґрунтям перебудови у всіх сферах суспільства, дала новий поштовх розбудові української державності. Демократичні перетворення, що здійснюються в українському суспільстві, передбачають відповідні трансформації у всіх гілках державної влади з метою створення в Україні умов для формування незалежної демократичної правової держави. Практична реалізація цих перетворень неможлива без зміцнення правового статусу органів правосуддя. У державі, що прагне стати правовою, суд має бути авторитетним, незалежним, владним та самостійним, у якому люди бачили б не бюрократичну установу, а реального гаранта їх прав, надійного захисника їх інтересів. Однією з передумов становлення в Україні правової держави, додержання її стандартів є поважання свободи та недоторканності людини, здійснення правосуддя відповідно до вимог Конституції України та чинного законодавства.

Проведення судової реформи з метою підвищення ефективності захисту прав людини, доступності для всіх справедливого правосуддя викликало необхідність формування розгалуженої системи судових органів, їх відповідність принципам правової, демократичної, соціально орієнтованої держави. Це завдання потребує докорінної зміни у сфері здійснення правосуддя, становлення його як реально незалежної, самостійної гілки державної влади. Крім цього, входження у світовий і європейський простір вимагає відповідних перетворень у всіх сферах суспільного життя, адаптації основних державних інституцій до їх найкращих зразків. Чи

не найбільшою мірою це стосується саме судової влади як гаранта захисту прав і свобод людини і громадянина у державі [1, с. 96]. Не є виключенням і система господарських судів України. Визначення ролі господарських судів у судовій системі України є важливим для належного розвитку і захисту прав громадян щодо здійснення різного роду господарської діяльності.

Судова система України завжди перебувала у центрі уваги як громадськості, так і науковців. Питання функціонування судової системи і місце у ній господарських судів були предметом наукових досліджень А. Борка, М. Вільгушинського, С. Глуценка, І. Каглянчук, І. Личенко, О. Мартинової, О. Мартян, О. Остапенко, М. Охотницької, Н. Сергієнка, В. Ярмачі та багатьох інших авторів. Варто звернути увагу, що незважаючи на значну кількість наукових розвідок, які присвячені зазначеній проблематиці, недостатня увага приділена саме місцю та особливостям господарських судів у судовій системі України.

Метою статті – вивчення нормативно-правової основи діяльності господарських судів, їх місця та особливостей у судовій системі України.

Виклад основного матеріалу. У структурі державної влади України судова влада займає особливе місце, зумовлене її соціальною роллю і специфічними функціями. Її призначення полягає у захисті прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу України, забезпеченні відповідності законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, дотриманні законності у їх застосуванні.

Питання організації та функціонування органів судової влади на даний час віднесені до одних із

найбільш актуальних [2, с. 97]. Підтвердження цієї тези ми можемо знайти у вітчизняному законодавстві. Конституція України у статті 124 [3] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4] у статті 5 визначають, що суд є єдиним державним органом, який здійснює правосуддя. Ніякий інший державний орган не має права виконувати вказану функцію, а також виносити вирок або рішення у кримінальних, цивільних або адміністративних справах [2, с. 98]. Навіть в умовах введення на території держави надзвичайного стану правосуддя здійснюють виключно суди, що визначається в ст. 11 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [5]. В даному випадку забороняється утворювати позасудові органи або інші суди, а також спрощувати форми судочинства у діючих судах. Зазначені законодавчі положення забезпечують саме для суду найбільші можливості щодо повного встановлення всіх обставин кожної справи, при цьому судові рішення як ті, що набрали законної сили, так і ті, що її не набрали, може скасувати або змінити лише вища судова інстанція – апеляційна (касаційна) у порядку їх провадження [2, с. 98]. Отже, можемо констатувати той факт, що держава гарантує недоторканість і сталість судової системи.

Для проведення подальшого дослідження, на нашу думку, варто з'ясувати, що являє собою судова влада. Так, досліджуючи зазначене питання, ми стикаємося з тим, що до визначення цього явища відсутній єдиний підхід. На думку ряду авторів, судова влада є публічно-правовим утворенням, яке представляє собою систему спеціальних державних і муніципальних органів, наділених передбаченими законом владними повноваженнями, направлені на встановлення істини, відновлення справедливості, вирішення спорів і покарання винних, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма особами, яких вони стосуються. Г.О. Мурашин судову владу вважає системою незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати у судових засіданнях правові спори і конфлікти [2, с. 98]. Однак зазначені дослідники сходяться у одному – на судову владу покладено обов'язок вирішувати правові спори.

Досліджуючи особливості правового статусу органів судової системи України, необхідно розпочати із функціонально-цільового блоку, до якого входять закріплені юридично мета, завдання й функції цих органів. Стаття 6 Конституції України визначає, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Стаття 124 Основного Закону визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [6, с. 113-114].

Судова система України становить сукупність усіх судів держави, заснованих на єдиних засадах організації і діяльності, що здійснюють судову владу. Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів, яка складається із загальних і спеціальних судів.

Відповідно до ст. 125 Основного Закону України та ч. 2 ст. 18 Закону «Про судоустрій України» до системи судів загальної юрисдикції належать: місцеві суди, апеляційні суди, Апеляційний суд України, Касаційний суд України, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України [6, с. 114-115]. Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що в Україні існує достатньо розгалужена судова система.

Відповідно до ст. 125 Конституції України система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди.

Принцип територіальності означає побудову судів загальної юрисдикції відповідно до системи адміністративно-територіального устрою України, закріпленого ст. 133 Конституції України, і передбачає органічне поєднання цього принципу з принципом спеціалізації.

Визначальним у побудові системи судів загальної юрисдикції має бути використання переваг спеціалізації, яка необхідна для забезпечення фахового судового захисту в тих правовідносинах, регулювання яких становить для суспільства особливий, пріоритетний інтерес, зокрема у сфері державного управління, економіки, оподаткування, соціального захисту, захисту і підтримки сім'ї та неповнолітніх тощо.

Переваги спеціалізації стосуються не тільки організаційної побудови судової системи, а й процесуального аспекту здійснення правосуддя. Це прямо впливає з вимог ст. 129 Конституції України, якою передбачено можливість визначення законом інших засад судочинства в судах окремих судових юрисдикцій, тобто існування не тільки Цивільного процесуального кодексу України, а й інших процесуальних законів із спеціальними правилами вирішення спорів спеціалізованими судами (наприклад, господарськими, адміністративними та ін.), характерними тільки для певних категорій справ.

Отже, за положеннями ст. 125, 127, 129 і 131 Конституції України спеціалізованими судами є суди окремих судових юрисдикцій з особливостями судочинства і вимог до суддів щодо стажу, віку і фахового рівня, в тому числі і стосовно юрисдикції цих судів [7, с. 455-456].

Спеціалізованими судами є суди окремих судових юрисдикцій з особливостями основ судочинства та вимог до суддів щодо стажу, віку, фахового рівня, у тому числі з питань юрисдикції цих судів. Господарські суди посідають особливе місце серед спеціалізованих судів. Правова природа господарського суду вперше була визначена Законом України «Про

господарські суди» [8; 9, с. 150], ст. 1 якого передбачала, що правосуддя в господарських відносинах відповідно до Конституції України здійснюється господарським судом.

Основними завданнями господарського суду, що визначають зміст його діяльності, є: захист прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин; сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин; внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності [9, с. 150].

Стосовно діяльності господарських судів, слід мати на увазі положення ч. 2 ст. 19 (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України) та ч. 1 ст. 124 Конституції України (правосуддя в Україні здійснюється виключно судами). При цьому ані Конституція України, ані прийнятий на розвиток її положень Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не покладають на суди інших завдань, ніж здійснення правосуддя [10, с. 274-275]. Водночас з'ясування місця та ролі господарських судів у судовій системі України неможливо без виокремлення правового статусу та компетенції цього органу державної влади [11, с. 339].

Господарський суд, як спеціально створений орган для захисту економічних прав підприємств, організацій і установ, суб'єктів підприємницької діяльності, вирішує специфічні завдання. Здійснюючи функцію захисту прав суб'єктів господарської діяльності, він діє у властивій для нього формі, застосовує властиві йому методи і засоби розгляду господарських спорів. Як самостійна частина судової системи, спеціалізований суд системи судів загальної юрисдикції і державного механізму, господарський суд покликаний здійснювати визначені функції, вирішувати поставлені перед ним завдання за допомогою встановленого законом певного виду діяльності [11, с. 339-340]. Продовжуючи наше дослідження стосовно господарських судів, можемо стверджувати, що інститут спеціалізованих судів як судів окремих судових юрисдикцій, які здійснюють правосуддя на основі судочинства, відрізняється від загальних судів насамперед процесуальними нормами, особливостями, притаманними лише окремим категоріям справ [11, с. 340].

Господарський суд є не тільки обов'язковим, а й основним суб'єктом процесуальних правовідносин, оскільки відповідно до ст. 124 Конституції України він наділений виключною компетенцією із здійснення правосуддя.

Основним для характеристики діяльності суду є саме здійснення правосуддя, тобто обов'язку суду перед державою і особами, які беруть участь у справі, здійснювати розгляд і вирішення судових справ, застосовувати норми права, а за наявності підстав – і державний примус. Власні повноваження суду проявляються одночасно як його права і обов'язки, для виконання яких суди здійснюють численні процесуальні дії [12, с. 21].

Поглиблення тенденції до збільшення числа звернень суб'єктів підприємництва та державних органів за захистом своїх прав у судовому порядку обумовило постійне зростання кількості суддів у господарських судах і збільшення чисельності апарату судів [13, с. 4]. Зазначене прямо вказує на підвищення ролі суду у розгляді справ і підвищення сподівань господарюючих суб'єктів до цього органу. Однак слід відмітити ще й те, що підвищення рівня позовної активності значною мірою пояснюється, звичайно, не тільки зростанням довіри суб'єктів господарювання до судового розгляду, а головне – поглибленням процесів оздоровлення економіки, позитивними результатами ринкових перетворень у державі.

Дуже важливим є фактор поглиблення демократизації судового процесу, запровадження конституційних засад у господарське судочинство – відкритості, гласності, рівності захисту різних форм власності, запровадження фіксації судового процесу.

Можна з упевненістю сказати, що в економіці держави немає таких проблемних питань, які б не були предметом розгляду в господарських судах, тому доводиться все глибше займатися спеціалізацією судової діяльності. За наявності великого розмаїття справ, які надходять на розгляд господарських судів, неможливо вимагати від суддів однаково високого професіоналізму в усіх сферах економічних правовідносин. Так, свого часу виникла необхідність спеціалізації суддів щодо розгляду справ про банкрутство, а також справ, пов'язаних із застосуванням податкового законодавства. Це дало можливість у цілому забезпечити належний рівень розгляду дуже складних справ цієї категорії за надто недосконалого законодавства і постійних його змін [13, с. 4].

Основними завданнями господарського суду, що визначають основу його діяльності, є: захист прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин; сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин; внесення пропозицій, спрямованих на удосконалення правового регулювання економічної діяльності.

Щоб розкрити правову природу господарського суду як особливого правового явища, потрібно досліджувати не тільки завдання, але й більш глибокі явища, що мають значення для теоретичного осмислення даної проблеми. До таких явищ належить сутність арбітражно-судових органів як юридичного утворення [14, с. 18].

Варто зазначити, що, на думку ряду видатних дослідників, господарський суд у межах своєї компетенції здійснює захист охоронюваних прав і законних інтересів організацій, роз'яснення правових актів, внутрішньосистемне управління, управління внутрішньоструктурними підрозділами господарського суду й інші та поділяє всі допоміжні функції суду на три великі групи: організаційно-кадрові; організаційно-розпорядчі; організаційно-виконавчі [11, с. 340].

Господарський суд наділений усіма повноваженнями й атрибутами незалежної й самостійної гілки судової влади. Ця самостійність зумовлена низкою

факторів, а саме: а) специфікою предмета діяльності – розгляд господарських спорів; б) особливістю кола суб'єктів як учасників господарського процесу – підприємств, організацій – юридичних осіб; в) особливістю господарського процесу, що відрізняється оперативністю, відсутністю твердої регламентації процедури розгляду спорів і т. ін. [11, с. 341]. Господарський суд насамперед створювався як незалежний орган з розгляду всіх господарських спорів, що виникають між юридичними особами, державними й іншими органами. Основним його завданням як спеціалізованого суду в системі судів загальної юрисдикції є захист економічних прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських відносин, сприяння зміцненню законності [11, с. 341].

Висновки. Підводячи підсумок, можемо стверджувати, що судова система України відіграє значну роль у розвитку і становленні нашої незалежної держави. Одне з провідних місць у судовій системі посідають саме господарські суди, оскільки їм притаманні усі ознаки незалежної судової гілки влади. Зазначене підтверджується тим, що господарські

суди віднесені вітчизняним законодавством до системи спеціалізованих судів, оскільки здійснення розгляду господарських справ і винесення рішення по них здійснюється саме господарськими судами. Таким чином, можемо стверджувати, що господарські суди посідають провідне місце у судовій системі, а саме у системі спеціалізованих судів, яка відноситься до судової системи України.

Господарський суд можна визначити, як спеціальний судовий орган, що створено державою з метою захисту економічних інтересів держави, підприємств і організацій (державних і недержавних юридичних осіб, що займаються господарською діяльністю). Зазначена теза підтверджується тим, що саме на господарські суди покладено обов'язок розглядати майнові спори між суб'єктами господарської діяльності, між суб'єктами господарської діяльності і державними органами. Прийняття законного рішення у зазначених категоріях справ впливає як на стабільність економічної безпеки держави через стабільність сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, так і підвищення довіри громадян до судової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шицький І. Місцеві господарські суди як юридичні особи публічного права / І. Шицький // Право України. – 2005. – № 4. – С. 96-100.
2. Мартинова О.М. Місце і роль місцевих загальних судів у системі органів державної влади України / О.М. Мартинова // Наше право / Our law. – 2011. – № 3. – С. 97-101.
3. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про судоустрій і статус суддів: закон від 07.07.2010 № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
5. Про правовий режим надзвичайного стану: закон від 16.03.2000 № 1550-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 23. – Ст. 176.
6. Ярмач В. Щодо особливостей правового статусу судових органів України / В. Ярмач // Вісник прокуратури. – 2010. – № 4. – С. 112-117.
7. Притика Д. Місце і роль господарських судів у судовій системі України / Д. Притика // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. – 2003. – № 2-3. – С. 455-466.
8. Про господарські суди: закон від 04.06.1991 № 1142-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 36. – Ст. 469.
9. Ніколенко Л. Порівняльно-правове дослідження правової природи господарського суду / Л. Ніколенко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 4. – С. 150-153.
10. Хотенець П. Форми реалізації функції судового контролю в господарському судочинстві / П. Хотенець // Право України. – 2013. – № 7. – С. 274-282.
11. Остапенко О. Місце, роль та компетенція господарських судів у судовій системі України / О. Остапенко // Публічне право. – 2012. – № 3. – С. 337-342.
12. Вечірко І. Господарський суд як суб'єкт процесуальних правовідносин у провадженні у справах про банкрутство / І. Вечірко // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 6. – С. 21-24.
13. Притика Д. Діяльність господарських судів України в умовах судової реформи / Д. Притика // Право України. – 2002. – № 12. – С. 4-9.
14. Притика Д. Методологічні проблеми організації господарських судів України / Д. Притика // Право України. – 2003. – № 1. – С. 18-20.